

Arvustus

Mait Raun. *Meel ja Maailm*. MHR, 2005

Meel ja Maailm on lugu, mille mõttelend riivab püsitu eimiski süvahoovusi. Juba esimestest lehekülgedest on selge, et raamat on oma subjektiivsuses üdini aus. Väljendatu kooskõllalisusele suunatud konstruktiivsus järgib eeskujusid kaugemast ja lähemast filosoofiapärandist.

On vana tõde, et mis tahes tuumteksti aksioomid on oma tunnetuslike allhoovustega mõistetavad ainult nende autoritele endale. Nii algab ka käesoleva raamatu teine osa. Kõik edasine on käimalükatud ideedevoolu vili, mis viib meid analüütilise kaose ja tõsikäindla filosoofiateaduse vahelisse ruumi, kus sünnivad uued ning tihti teisi rõhuasetusi eelistavad konstruktsioonid.

Loetu viib järelduseni, et vaatamata kõikidele pingutustele saame arvustada vaid Maailmast arusaamise viise või õigemini nende viiside esitusi. Hoopis keerulisem on arusaamisest arusaamine ehk teisisõnu, autori mõttelennust võimalikult adekvaatse kuvandi loomine. Üldiselt on ju kõik filosoofilised tekstid omamoodi meelegitajad, provotseerides mõttevahetusi või sundides nõustuma. Ülekohtuselt hinnatuna ongi filosoofia mõistemängudesse mähkunud tarkusearmastus, armastus täis kirge öelda välja tõde, mille mõistmine avab tarkuselaeka.

Esimese mõistemängu illustratsioonina võiks esitada lihtsa ja näiliselt vastuolulise väite: kui eksistentsi aluseks on psüühika ja reaalse vastuolu (lk 64, "Tuumtekst"), siis võiks mitteolemise aluseks olla psüühika ja reaalsuse kooskõla või üksmeel. Märkamatult oleme tekitanud esimese pseudokonstruktsiooni, mis invertteeritud eksistentsidefinitsioonile põhinedes muudab raamatus esitatud süsteemi aksiomaatikat. Kui eeldame mõistemajas toimivate aksioomide pööratavust, saame lihtsalt uue, kõverpeeglis loodud teksti, mis ei muuda sugugi algteksti väärtust ega seisukohti. Arvestades raamatu detailse põhjalikkusega, on arenguskeemide mõistemaja ehitatud lugejale arusaadavalt, lähtudes põhimõttest, kus filosoofiliste mõtiskluste ja süsteemsemategi käsitluste puhul on terviklikkuse ja kooskõla huvides targem jääda kuidas-küsimuste sfääri. Fundamentaalsete mikside sissetoomine lõhuks konstruktsiooni ilu, looks määramatuse ja paneks kõmisema tühjusetrummi.

Iga filosoofilise süsteemi ülesehitamisel põrkume me paratamatult aegruumi ja reaaliaga. Fundamenaalprobleemide formuleeritavuse ja konstruktiivsusega tegelevad füüsika- ja matemaatikateadus. Nende üldise ilmapildiga sobitamine on 21. sajandi Maailmas filosoofi möödapääsmatu kummardus haritud inimestele. Seevastu avalimeeli ilmutuslikul alusel saadud teadmine on uskujale püha ja õige, olgugi et kõrvalseisja jaoks jääb mõistetu tihti subjektiivseks ja aimamatuks. Teadusliku ja ilmutusliku tõe koostoime on loomeprotsessi ja laiemalt kogu olemise lahutamatu meelegaiguslik taust, see on väliselt vastuoluline meelt juhtiv paljususe peegeldus.

Nüüd mõned nopped tekstist ja tekkinud mõttekillud.

Aru ja hinge aimeline koostoime märkides ja märkamises loob illusiooni hing-üksmeelest ning aru otstarbetusest. Püüd leida arus nähtuste vormi ja hinges sisu, viib mõiste ning kujundi võrdlusmaastikele, seejuures piisab vaid osutada väljendeile “hingestatud kujund” ning “arukas vorm”. Ilmneb, et Mõiste on ilmakuivandi arukas vorm ja Kujund selle kuvandi rigiidsuse aimeline laiend. Miski kastistatu saab hingamise ja avaneb mõtlusväljale, saades aina uusi mõtteta tähendusi. Tee sümbiootilise üksmeele tajundini eeldaks kujundmõistelise ilmikirjelduse nõndasuse (iseolemise) äratundmist. Asjade kokku- ja lahkumõtlemine on meelevooegade toimest tingitud paratamatus, mille sidushoovusi võiks otsida oleva energeetilise struktuuraalsusest. Teekäija valik on, kas kirjutada või sügavamõtteliselt vaikida. Kirjutav filosoof on valinud esimese tee, suunates oma kogemuse väljapoole, lootes targale lugejale, kes hoomab tekstis vaikuse tuuma.

Järeldus liikumise ja paigalseisu relatsioonist:

Kui hing on liikuv, pidev ning piiritu ja aru seisev, märgiline ja piiratud, siis ometigi ei emineeru neist kummastki meelevoolu katkematu põimik ehk teisisõnu, duaalse Maailma vastandid on aktiivsed vaid koostoimes. Meeleolu ülimuslikkus meelesisundite suhtes on taas kokkuleppeline märgilisus. Paraku nõuab iga mõtte arusaadavaks tegemine vastandite sissetoomist ja apelleerimist üldtunnustatud mõistemajadele — hing saab jälle haiget, vähemalt näiliselt.

Loodusteadustes eristuvad suunad jagab autor üldjoontes kolmeks. Esimene otsib üht märki. Teine otsib kaht märki, aega ja ruumi, ning vastandab nad. Kolmas otsib märgitut, ühendades aja ja ruumi aegruumiks.

Aega ja ruumi teineteisest sõltumatute taustakategooriatena käsitav maailmapilt on mõnusalt käeline ja näiliselt lihtnegi. Loodusteadlaste väidetav ettekujutus Jumalast kui maailma liikumapanevast jõust on ehk pisut ülelihtsustatud, kuid vaieldamatult oli see mugavaim viis edasi minna ja kiriku käest terve nahaga pääseda. Vaevalt tasub loodusteaduslikku teismi tõsiselt võtta, pigem oli see Newtoni ajastu mugandatud “antroopsprintsip”. Esimese ja kolmanda otsingu, homogeense ja isotroopse universumi varjatud nulloleku valud on loodusteadlasi juba üle saja aasta vaevanud, kuid eeldatav pisim ehituskivi ja Heisenbergi määramatuse relatsioon on siiski vaid füüsikateaduse kindla arenguetaapi seisund, paradigma, mille pühadus

on samuti relatiivne. Vähemalt aegade algusest on meie mõistes füüsilises maailmapildis alati tekkinud uued ja lahendamist vajavad vastuolud. Autori poolt arutluses kasutatud sõna “vägi” on siinjuures mõistlik eestipärane termin pulbitseva, kõiksust täitva energiaookeani kirjeldamiseks. Vaakumi nulloleku energia ja suure paugu kontseptsiooni ebamugavused jälitavad loodusteadlasi praeguseni; universumi varjatud massi suurus, stringid ja braanid kisivad juba ka paadunud tõsiteadlasi ütlemisteni, mis veel paarikümne aasta eest oleks tähendanud akadeemilist enesetappu — piisab, kui vaid meenutada kultusteadlase Stephen Hawkingi mõttelende Henn Käämbre poolt eesti keelde tõlgitud raamatus *Universum pähklikoores*. Harjumuspäraseks saanud loodusteaduste sümbioosi lisanduvad üha meelevaldsemad seosed filosoofiaga. Tunnetuslikul sisekaemusel põhinev subjektivistlik arusaam maailmast on ajuti integreeritav energeetiliste taustateooriatega, sest uued välja-teoreetilised mudelid ei ole lähiajal lihtsalt eksperimentaalselt kontrollitavad.

Rahulolematu Maailma lõpetamatusega sünnitab omalaadse ulmeihaluse seisundeist, mis oleksid seesmiselt kooskõlalised ja alluksid reeglipärastele manipulatsioonidele. Olgu öeldud, et ligi poolt planeeti lummas muinasjutusarjade buum on hea näide postindustriaalsest eskapismist — nähtusest, mis muuhulgas ilmneb püüus vabaneda ülekiirendatud püstitõetusest. Konservatiivsed väärtused ja heroilisus on saanud paari aastakümnega virtuaalkaubaks, mida kirglikult ja tihti eneselegi aru andmata neelame, sest kandilist, kuid samas püstitut tegelikkust on ühtäkki liiga palju. Vabad mõtteüid loovad oma mängureeglitele allutatud põnevussõõste tulvil, ent samas turvalise reaalsuse, mis lummas miljonite vaimse varjupaiga otsijate meeli. Nii kujuneb moenarridega võrreldav, manipuleeritav ulmesõltlaste kogukond, mille sageli identiteedikriisis liikmed naudivad virtuaalset võimalikkust, eemaldudes üha enam tegelikkusest. Positiivse tulemusena võib osa ulmeurmaane hakata tunnetama virtuaalse turvatunde tühiloost, ja nad pööravad seeläbi pilgu tegelikkusele tagasi, mõistes, et kõik pakutu on siin ja praegu olemas.

Sama teema jätkuna sobiks märkida, et autori poolt meile hoomatava aegruumi edasise käitumise kohta joonistatud kõverad kutsuvad mõttemängule enne oletatavat suurt pauku toimunud väevoogude teemal. Energeetiliste nähtuste analüüsile allutatav loodusteaduslik “kuidas” varjatakse niiviisi oma konstruktsiooniilus kiusliku küsija filosoofiliste “miksides” ja maad võtab taas kõuetaoline vaikus.

Aga ikkagi, miks peaks psüühika ja reaalsuse vastuolu olema eksistentsi aluseks? See väide piirab kõigeväelise olemise loomust, muutes eksistentsi peegelkärjeks, kus ruum, peegel ja kujund on igikestvas võitluses püha tõe nimel. Kirjelatud mängulisuses tekkiva vähimagi selgusehetke katkestab sõgeda Hamleti ehk rapsleva psüühika torge eimiskisse. Teisisõnu segab Maailmast arusaamist toosama psüühika ja reaalsuse vastuolu. Tundub, et see vastuolu on üks eksistentsi suuri ebamugavusi, hägustav komistuskivi nõndasuse rajal käijale.

Kuidas me edasised ilmaseletamise konstruktsioonid üles ehitame, on juba vastuolust (psüühika *contra* reaalsus) ülesaamise tehniline külg. Konventsioonitu, vaba ja nauditav seostejada pakub teid üksmeeleni üle ja läbi ainevaldade, mis

kõik on üht- või teistpidi ilmaseletuslikud. Eriteaduste ja filosoofia sümbioosis ongi see miski, mis aitab end ajastule omases keeles arusaadavaks teha. Vaadake või monaadi tähendusvälja avarust alates Pythagorose matemaatikast, Cusanuse ja Bruno "kosmograafiast" kuni Leibnizi vaimse algühikuni. Lahtidefineeritud mõistebaasile autori poolt uute definitsioonide ja seoste lisamine on kiirelt tajutav ning arusaadav, ometigi jääb igasugune valmis ja märgiliselt kooskõlaline süsteem haavatavaks. Nii jõuaksime taas peatatud ajahetke kujundini, mis on arukalt sõnastatud, kuid ometigi hingetu märk tegelikkusest.

Taasvoolamise märgivabadus viib meid aga tundideks mereranda tuttavale kivile, kohta, kus kõik on justkui olemas, olemas või lausa olemasolemas. Muutume hingeliseks, unustades kõik nullid ja ühed oma vigurlikes seoseis ja tähenduses.

Viimati mainitud võrdlustest koorub ka raamatu suurim didaktiline väärtus ühismeele teekäijale: püüa tekstist aru saada, omanda süsteem, täienda, vaidle ja lammuta, ning siis heida see korraks kõrvale, mõtiskle ja voola selguse poole.

Arvo Tõnisoo